

Vase, nase in podse

Meta Remec, *Bakh, tobak in Venera. Grehi in skušnjave v dolgem 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016. 372 strani (Razpoznavanja / Recognitiones; 28)

Zgodovinarka mlajše generacije Meta Remec nas po lanskem prvencu *Podrgni, očedi, živali otrebi*, ki nas je poučeval o zgodovini higienizacije in javnega zdravja, to pot vodi na žgečkljivo popotovanje po skušnjavah, ki so zaznamovale »dolgo« 19. stoletje. Kakor da skušnjave že same po sebi ne bi bile dovolj hude, se je k dilemi živeti vzdržno, skromno, moralno in bogaboječe ali popustiti skušnjavcu, pridružil še Mamon v podobi pogoltna države, ki je iz vsakovrstnih naslad (alkohol, tobak, kava, pravi čaj) koval nesramen dobiček in najraje zatisnil eno ali obe očesi, če so se podaniki vdajali donosnim razvadam. Človek meščanske družbe se je tako izgubljal med nauki o zmernosti in potrošništvom, ki ga je spodbujala celo država, saj so davki in monopoli prinašali trenuten zaslužek, čeprav so bile razvade za ljudi na dolgi rok škodljive zlasti s stališča evgenike. Še vedno so teoretiki propagirali samodisciplino, samoomejevanje, krotenje apetitov, strasti in žrtvovanje za skupnost v zameno za družbeno sprejetost in varnost. Kavno, alkohol, tobak in nenazadnje spolnost so označevali za minljive (potrošne, trenutne) dobrine, posameznikov cilj pa bi moralo biti trajnejše zadovoljstvo. Če so družbeni teoretiki prevzeli vlogo splošne slabe vesti, so ženskam namenili podobno vlogo omejevalca in skrbnika skromnosti v družini – vloga ženske (gospodinje) je bilo namreč varčevanje oziroma investiranje v trajne (nujnejše) dobrine. Skladno s tem je bil strožji tudi odnos do ženskega uživanja (kava, moda, cigarete, kozmetika).

Prva skušnjava, ki jo opisuje avtorica, je zloraba hrane oziroma prenažiranje. Če je 18. stoletje zaznamovala podhranjenost kot posledica slabih letin in rasti prebivalstva, se v 19. stoletju že pojavijo priporočila o zmernosti in pasteh prenažiranja, čeprav je številnim ljudem zlasti v mestih, kljub intenzivni pridelavi koruze in krompirja, še vedno pretela lakota. Meščanstvo se je posvečalo higieni priprave hrane, konzerviranju živil, skrbelo za redno izločanje in obsojalo kmečko nezahtevnost v prehrani, primitivizem in umazanijo. Prepad med sloji se je kazal tudi v dostopu do kvalitetne hrane (mesa, nasladil – kave, čokolade, začimbe in sladkorja) in novih lepotnih idealih. Zaželeno zalitost (debelost) in

zdravo rdečeličnost je zamenjal ideal jedrega, čvrstega telesa, ki je bilo rezultat zavestne skrbi za zdravje in ne morda podhranjenosti. Na mestni način življenja, ki se je odvijalo večinoma zdoma, se navezuje pojav predpripravljene hrane, ljudje pa se zaradi intenzivnejših trgovskih povezav in konzerviranja hrane tudi ne prehranjujejo več v skladu z naravnimi cikli (sezonsko). Kljub vsem spremembam pa se hierarhija prehranjevanja v družini (še) ni spremenila – ženske tudi pri jedi prepuščajo prednost moškim in otrokom, na koncu vrste pa je služinčad.

Če je hrana v zmernih količinah še uživala dobrohotno naklonjenost moralistov in teoretikov, pa tega za alkohol ni moč trditi. Ta »družbeni in družinski uničevalec« je namreč sčasoma od zdravila (v 15. in 16. stoletju) »napredoval« do strupa, kar se je nanašalo zlasti na cenen, industrijsko pripravljen alkohol. Žejo so si večinoma gasili z vinom, pivom, medico in žganjem, »samooskrbo« podeželja pa je porušila trtna uš, ki je zakrivila tudi začetek zahajanja v gostilne na kmetih. Na alkoholizmu so sprva gledali kot na greh, kasneje pa je postal bolezen – in to ne kakršnakoli, temveč taka, obsojanja vredna, ki je skupaj s tuberkulozo in spolnimi boleznimi ogrožala meščansko družbo. Trenutne

posledice alkohola so bile prav takšne, kakor so danes, tedanji dežurni dušebrižniki pa so se bolj žrli zaradi progresivne degeneracije alkoholikov in njihovih potomcev, zato bi najraje omejili razmnoževanje »neprirodnih« in kontrolirali sklepanje zakonskih zvez. Še hujše posledice, kakor na okorele dedce, je imelo pitje na ženske in otroke, kar je barvito opisal tudi blaženi Slomšek. Zapriseženi »alkomrzci« s svojimi treznostnimi društvi pa so imeli pri svojem propagiranju vode kar nekaj nasprotnikov – pogubno vlogo je imela »napredna« tehnika, saj je mikroskop naredil vidne številne mikroorganizme, ki so prebivali v eni sami kapljici te čaščene pijače, težave s popolno abstinenco in demoniziranjem vina pa je imela tudi duhovščina, če je hotela še naprej slaviti zadnjo večerjo. Vino je častil in celo delal sam Kristus, pivo je bilo dejansko hrana – zatorej udri po žganju, ki je bilo »nenaravno« (plod kemije – destilacije), človeka je hitreje zasvojilo, mu bolj škodilo, zaradi zlorabe hrane (destilacija krompirja, korenja, korenin, žita) pa je bilo tudi vzrok za lakoto. Boj za abstinenco je tako potekal s figo v žepu, saj je alkohol državi prinašal prevelike dohodke, da bi se mu lahko kar tako odrekli, kljub številnim kvarnim vplivom na družino in družbo.

Naslednji skušnjavec, ki ga v svoji knjigi obravnava avtorica, je tobak. Tudi ta je bil priljubljen pri vseh slojih, imeli pa so ga za manj škodljivega od alkohola. Odvisno od tega, kdo je posegal po njem (revni ali bogati), je bodisi smrdel ali dišal. Uporabnike je pomirjal in jim nadomeščal hrano, zopet pa je različno vplival na moške in ženske, ki se jim seveda ni spodobilo kaditi in s tobakom hlepjeti po navidezni »enakopravnosti« z moškimi.

Zelo kompleksen je bil odnos meščanske družbe do spolnosti. Na Slovenskem je glavno vlogo prosvetljevalca v teh stvareh za razliko od razvitejših okolij (Italija, Francija) prevzela duhovščina, ki se je najbolj zanašala na blaženo nevednost in vzdržnost. Teoretično so v glavnem obsojali masturbacijo, zunajzakonsko spolnost, a tudi spolnost v zakonu, ki ni upoštevala možnosti spočetja. Poudarjali so vrednost devištva in pomen vzdržnosti, spolna »vzgoja« pa je temeljila na prikrivanju in strašenju ter govorjenju o »skritih delih« in »sveti sramežljivosti«, kar ni ravno koristilo boju proti spolnim boleznim, kjer sta bili nujni preventiva in vzgoja. Kontracepcijo je najprej sicer prepovedala Cerkev, odklanjale pa so jo tudi elite militariziranih nacionalnih držav, čeprav so nekateri v kontracepciji za nižje sloje videli rešitev problema revščine in prenaseljenosti. Če smo pri vseh omenjenih grehah omenjali različno – dvojno moralo, to še toliko bolj velja za odnos do moške in ženske spolnosti. Moškim je dovoljeno več – njihove predzakonske spolne izkušnje so zaželeno, občasni »izleti« so jim dovoljeni tudi v zakonu (če doma »ne dobijo«), spolni priročniki in vzgoja pa

se v glavnem ukvarjajo prav z moškimi. Ženska je na tem področju izrazito podrejena – zakonska spolnost je streženje moškemu užitku brez lastne aktivne udeležbe, prostitutke kot nujen pogoj spolnih izletov in izvajalke »praktičnega dela« spolnega izobraževanja pa so še vedno izobčene in obsojane. Podobno kot ženske so ožigosani nižji sloji – podtikajo jim moralno šibkost in razuzdanost, v primeru okužbe s spolnimi boleznimi pa so do njih mnogo manj strpni in razumevajoči. Največ je za žensko enakopravnost na področju spolnosti naredila raba kontracepcije in vključevanje žensk v družbeno in ekonomsko življenje (zaposlovanje, šolanje), s čemer je bil po mnenju tradicionalistov zabit zadnji žebelj v krsto moralne patriarhalne družbe. K dozorevanju družbe na področju spolnosti so mnogo pripomogle tudi izredne razmere (prva svetovna vojna), ki so navrgle nove dileme in vprašanja od regulacije prostitucije kot nujnega ventila za sproščanje (zlasti) moških frustracij do novih pristopov k zdravljenju spolnih bolezni (anonimnost, medicinski pristop namesto moraliziranja) in preusmerjanja vojaških misli k manj spornim zadevam (koncerti, šport, gledališke predstave). Razuzdana vojna leta so zaznamovala tudi povojno obdobje, saj so številni okuženi vojaki prenesli spolne bolezni domov in poskrbeli za nove skrbi zdravnikov in higienikov, ki pa v okuženih, podobno kakor prej pri alkoholikih, nehajo gledati grešnike in jih začnejo obravnavati kot bolnike.

Avtorica Meta Remec s svojo drugo knjigo o morali in skušnjavah učinkovito zaključuje zgodbo, ki jo je zasnovala s svojim prvencem o higieni in snagi v meščanski družbi. S pomočjo arhivskih virov in res impozantne bibliografije (večinoma) tujih in pri nas manj poznanih avtorjev ji je uspelo zlesti v tesna, vlažna, smrdljiva in zatohla bivališča vaškega in mestnega proletariata, baha meščanske salone – v tej knjigi pa tudi med rjuhe in v jedilnice naših prednikov ter odstreti nekaj najbolj zamolčanih in skritih plati življenja v meščanskem 19. stoletju. Delo priporočam zlasti študentom in bodočim raziskovalcem te tematike, po njem pa bodo zaradi zanimive vsebine in prijetnega, tekočega, a vendar strogo znanstvenega sloga pisanja, gotovo posegli tudi številni drugi ljubitelji zgodovine. Ker zgodovina – kakor tudi življenje samo, ni le ravna cesta prelomnih dogodkov ter niz imen in priimkov, ljudje pa ne roboti, ki si ne bi hoteli ali znali ob to cesto postaviti dovolj gostiln...

Aleksander Žižek